

Erik Thorsby
erik.thorsby@medisin.uio.no

Vår ref.: 2013/95   Dato: 18.09.2013

Svar på henvendelse om ”Påskeøyas skjeletter”

Bakgrunn

Henvendelsen kommer fra Det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo. Prosjektet skal belyse spørsmålet om Påskeøyas opprinnelig bosetting. Den dominerende oppfatningen i dag er at Polynesia, inkludert Påskeøya, først ble befolket av mennesker som kom fra Sydøst-Asia. Samtidig er det enkelte holdepunkter for en tidlig kontakt også mellom de østlige deler av Polynesia, inkludert Påskeøya, og Syd-Amerika.

For å belyse dette spørsmålet ønsker henvender Erik Thorsby, i samarbeid med Per Holck, å foreta undersøkelser av 12 hodeskaller som Thor Heyerdahl førte hjem fra Påskeøya i 1955-1956. De ønsker de å foreta C-14 datering og DNA-analyser av skallene for å finne ut om det finnes et ”amerindiensk” innslag i gen-poolen. Fremstillingen av prosjektet og dets bakgrunn og omfang er ulikt beskrevet i det innleverte *Skjema for etisk vurdering* og i prosjektskissen.

Ifølge skjemaet gjelder henvendelsen bare prøvetaking for C-14-datering. Dette sees som første ledd i prosjektet. Dersom disse dateringene tilsier at hodeskallene er fra før 1722, da de første europeiske skip anløp øya, vil man gå videre med DNA-analyser og eventuelle strontium-undersøkelser av fire av skallene som har intakte tenner, for å fastlå individenes oppvekststed. I skjemaet beskrives prøvetaking for C-14-datering slik: Det tas små benprøver ”fra skallens basis eller fra nesehulen, evt. fra defekte områder på skallen, for ikke å skape synlige destruksjoner i skalleoverflaten.” Prøvene skal analyseres av Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Prosjektskissen beskriver hensikten med prosjektet mer generelt som ”å tidfeste når de første Amerindians kom til Påskeøya”, og ifølge prosjektskissen gjelder henvendelsen prøvetaking for både C14-datering og DNA-analyser. Strontium-analyser nevnes ikke. Ifølge prosjektskissen er undersøkelsen av hodeskallene del av et større prosjekt. Thorsby og samarbeidspartnere har tidligere foretatt ”genomiske HLA typebestemmelser” av blodprøver samlet inn fra individer på Påskeøya i 1971 og i 2008. Dette har gitt ”gode holdepunkter” for at ”Amerindians” ”kanskje” har vært på øya før 1722, og ”høyst sannsynlig” før 1846, da Polynesia ble utsatt for en serie peruvanske slavetokt som medførte mye ”gen-blanding”. Disse resultatene er allerede publisert.

Nå ønsker man å gå videre for å få mer sikre resultater. Blodprøvene fra 1971 og 2008 blir nå fullsekvensert for å finne ”genetiske polymorfismer som kan vise et tidlig bidrag av Amerindians”. Disse undersøkelsene er godkjent av den regionale forskningsetiske komité, og utføres av professor Eske Willerslev ved Senter for geogenetik ved Universitetet i København. Det er i denne sammenheng man også ønsker å gjøre fullsekvensering av DNA fra skjelettmateriale fra Påskeøya. Preliminære DNA-undersøkelser er allerede igangsatt med skjelettmateriale som er oppbevart ved Kon-Tiki-museet. Men det framholdes at dette materialet ikke er optimalt for denne typen DNA-undersøkelser. Derfor ønsker man også å undersøke hodeskallene som befinner seg i de Schreinerske samlinger.

Ifølge skjemaet ble disse hodeskallene, sammen med ”noe skjelettmateriale av ukjent sammensetning”, tatt til Norge av Heyerdahls Påskeøya-ekspedisjon i 1955-56. Mens noe av skjelettmateriale er oppbevart ved Kon-Tiki-museet, har de aktuelle hodeskallene blitt gitt til Etnografisk museum, som den 25. september 1956 overførte dem (som en ”gave”) til Avdeling for anatomi, der de siden har vært del av De Schreinerske samlinger. Det hevdes at det ikke foreligger opplysninger om hvordan materialet er samlet inn, eller hvor på Påskeøya det stammer fra.

I henvendelsen legges det vekt på at Thor Heyerdahl var ”nøye” i ”etiske spørsmål” og at det derfor er ”vanskelig å tro at skallene ble erhvervet på uetisk vis”. Han var dessuten en ”berømt og meget aktet person blant den polynesiske befolkningen” som ”fulgte hans undersøkelser meget tett” og ”mente at hans Kon-Tiki-ferd hadde bidratt til å bekrefte deres egne sagn og teorier omkring polynesiafolkets tilblivelse”. Derfor ”utelukker” søkerne ”at Heyerdahl ville ha tilegnet seg disse skallene på uetisk vis, og antar at innsamlingen av dem ble gjort i full forståelse med øybefolkningen”. Samtidig framholdes det at det ikke finnes ”papirer som kunne bidra til å kaste lys over funnomstendighetene”.

Utvalgets vurdering

Utvalget finner at det aktuelle prosjektet har potensial i seg til å gi interessante konklusjoner, som vil kunne møtes med bred internasjonal interesse og engasjement også utenfor forskningsmiljøene—fra enkeltindivider, grupper, media og eventuelt også politisk hold. Dette forholdet bidrar også til at spørsmålet om proveniens om mulig i enda større grad enn det som ellers ville vært tilfelle, utmerker seg blant de forskningsetiske anliggender som er maktpåliggende å avklare i dette prosjektet.

Vi tillater oss å sitere pkt. 8, ”Hensynet til funnkontekst og proveniens”, fra de nyutgitte *Etiske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger* (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2013):

Det er viktig at forskeren kjenner til omstendighetene rundt materialet og funnstedet. I enkelte tilfeller vil forskning på materiale av usikkert opphav innebære deltakelse i ulovlig eller uetisk aktivitet fordi materialet har utgjort del av en ulovlig økonomi, eller fordi det er ervervet på en måte som for eksempel innebærer overgrep mot individer eller grupper. Ukjent eller uklart proveniens vil svekke kvaliteten til prosjektet og vil i enkelte tilfeller gjøre resultatet verdiløst. Forskeren kan ikke fraskrive seg ansvar for denne siden ved sitt prosjekt.

Proveniensdimensjonen ved forskning på menneskelige levninger er av vesensbetydning ikke bare fordi kvaliteten på forskningsresultatene gjerne i stor grad avhenger av at opphav

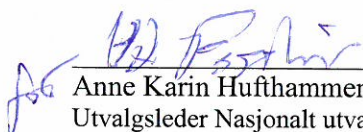

er identifisert. Forskningsetisk sett er avklaring av proveniens avgjørende fordi man som forsker plikter å kjenne til og ha gjennomført adekvate tiltak overfor den eller de aktører som med rimelighet kan sies å representere de personer eller grupper levningene stammer fra. Globalt er vi nå inne i en fase med en rekke store repatrieringssaker, som engasjerer mange og får bred omtale i media. Grupper og befolkninger hvis levninger tidligere er blitt samlet inn i samlings- og forskningsøyemed tar initiativ for bringe slikt materiale tilbake. I en slik sammenheng vil det være både etisk uforsvarlig og strategisk uheldig å initiere forskning på levninger innsamlet blant andre grupper og befolkninger uten først å gjøre sitt beste for å avklare opphav og ta rimelige skritt overfor den eller de representanter man kommer frem til.

Ifølge prosjektbeskrivelse og meldeskjema kjenner henvender ikke til hvordan Heyerdahl fikk tak i materialet, eller mer eksakt hvor det stammer fra. Det går også frem at henvender ikke har gått til skritt for å prøve å finne ut av dette. Utvalget vil på det innstendigste anbefale henvender å gjennomføre nødvendige undersøkelser for å bringe på det rene levningenes opphav før forskning på materialet igangsettes. Blant de framgangsmåter som ut fra henvendelsen kan synes å være aktuelle for å bibringe den nødvendige informasjon, er undersøkelser ved Kon-Tiki-museet, det aktuelle museet i Chile, publikasjonene fra ekspedisjonen og personer som var involvert i Heyerdahls ekspedisjon eller senere forskning. Ikke minst er det nødvendig at man går til skritt for å identifisere og rådføre seg med rette instans i Chile/Påskeøya som representerer den relevante gruppen/befolkningen.

I konklusjon anbefaler utvalget altså at alle tiltak for å identifisere og komme i kontakt med de relevante instanser gjennomføres før prøvetaking som del av forskningsprosjektet initieres. Et unntak her vil være analyser som kan godtgjøres som nødvendige tiltak som kan bidra i oppklaringen av levningenes proveniens. (Et underordnet moment bør også nevnes i denne sammenheng: C14-metodens avvik mht materiale av nyere dato er gjerne ansett som stort. Skal destruktiv prøvetaking finne sted for å gjennomføre C14-analyser i identifiseringsøyemed, bør det på forhånd bekreftes at C14-metoden kan forventes å gi tilstrekkelig nøyaktige resultater til at de kan forventes å være nyttige.)

På vegne av Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger,

Anne Karin Hufthammer
Utvalgsleder Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning ved bruk av menneskelige levninger

Hallvard J. Fossheim
Sekretariatsleder NESH/Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning ved bruk av menneskelige levninger

Kopi: Per Holck (per.holck@medisin.uio.no)